

Wprowadzenie

Zapoczątkowany na przełomie lat 80. i 90. XX wieku proces transformacji systemowej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW) miał zróżnicowany przebieg w poszczególnych krajach. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że w większości z nich ma on wielowymiarowy charakter, co wynika z konieczności przezwyciężenia wielu barier. Pomimo iż od kilkudziesięciu lat kraje te łączyły różnorodne więzi o charakterze politycznym i gospodarczym, nadal stanowią one obszar niejednolity.

W okresie transformacji pojawiły się nowe wyzwania dotyczące współpracy pomiędzy nimi. Początkowo wielu autorów wskazywało, że kraje te w związku z doświadczeniami historycznymi nie będą szukać możliwości pogłębienia powiązań pomiędzy sobą, a zwrócą się przede wszystkim w kierunku partnerów z Zachodu. Tak się jednak nie stało i już z początkiem lat dziewięćdziesiątych XX wieku wystąpiono z inicjatywą odnowienia współpracy regionalnej. Efektem było powstanie najpierw Grupy Wyszehradzkiej, a następnie podjęcie decyzji o utworzeniu w 1992 r. strefy wolnego handlu CEFTA (Central European Free Trade Agreement) i w 1993 r. BAFTA (Baltic Free Trade Area). Bardziej lub mniej skuteczne próby zacieśniania wzajemnej współpracy gospodarczej i handlowej podejmowały też pozostałe kraje EŚW (państwa b. ZSRR – WNP; kraje Europy Południowo-Wschodniej – CEFTA-2006).

Strategicznym celem dla znacznej części krajów EŚW od początku procesu transformacji była ścisła współpraca i członkostwo w Unii Europejskiej. W krajach CEFTA i BAFTA celowi temu podporządkowano również proces liberalizacji wzajemnych obrotów towarowych i budowę stref wolnego handlu na ich obszarze. Akcesja 10 krajów EŚW do Unii Europejskiej w 2004 i 2007 r. jest potwierdzeniem, że starania te uwieńczone zostały sukcesem. Wydaje się więc, że doświadczenia tych krajów, określanych mianem Nowych Państw Członkowskich (UE-10) mogą stanowić pewnego rodzaju wskazówkę dla pozostałych państw

transformacji systemowej (zwłaszcza krajów Bałkanów Zachodnich, a także niektórych członków WNP).

Podstawowym celem niniejszej monografii jest prezentacja wyników analizy doświadczeń krajów UE-10 w realizacji procesu integracji wzajemnej oraz integracji ze strukturami UE-15, a także pokazanie na ile te doświadczenia mogą być przydatne dla pozostałych państw transformacji w zakresie przebudowy systemu ich wzajemnych powiązań handlowych oraz w relacji z państwami UE. Wychodząc z założenia, że proces transformacji systemowej musiał charakteryzować się pewnymi specyficznymi cechami, podjęto – korzystając z bogatego dorobku polskiej i zagranicznej literatury – próbę weryfikacji podstawowych elementów teorii integracji gospodarczej oraz teorii handlu preferencyjnego dla tej grupy krajów. W analizie poddano też weryfikacji hipotezę, zgodnie z którą regionalna liberalizacja handlu, również w krajach transformacji systemowej, kreuje obroty towarowe przede wszystkim typu wewnątrzgałęziowego.

Biorąc pod uwagę tak zdefiniowane cele, przeprowadzając empiryczną analizę kształtowania się obrotów handlowych krajów UE-10 w latach 2000–2010 w ich relacjach wzajemnych oraz z krajami UE-15 starano się poszukiwać odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy Umowy o handlu referencyjnym (CEFTA i BAFTA) umożliwiły odbudowę i intensyfikację wzajemnych powiązań handlowych pomiędzy jej sygnatariuszami?
- Czy dynamika i zmiany struktury towarowej handlu w ramach obszaru preferencyjnego utworzonego na mocy postanowień Umowy CEFTA i BAFTA były powiązane z decyzjami liberalizacyjnymi podejmowanymi w ramach ugrupowania?
- Czy budowa strefy wolnego handlu w ramach CEFTA i BAFTA była czynnikiem ułatwiającym integrację tych krajów z Unią Europejską?
- Czy doświadczenia Nowych Państw Członkowskich mogą być przydatne dla pozostałych krajów transformacji w kształtowaniu ich wzajemnych powiązań handlowych oraz z państwami UE?

Realizacji tak założonego celu została podporządkowana konstrukcja pracy. Podzielono ją na pięć rozdziałów.

W pierwszym rozdziale zaprezentowano główne elementy teorii międzynarodowych stosunków gospodarczych odnoszących się do regionalnej integracji gospodarczej i liberalizacji obrotów towarowych oraz ich skutków dla gospodarek krajów w niej uczestniczących. Zakładając, że regionalna liberalizacja handlu stwarza środowisko sprzyjające intensyfikacji handlu wewnątrzgałęziowego, przedstawiono też najważniejsze elementy teorii odnoszącej się do tego zjawiska. Przybliżenie tych problemów wydawało się niezbędne do prezentacji, w kolejnych rozdziałach pracy, wyników analizy liberalizacji handlu i przebiegu proce-

sów integracyjnych, jakie miały miejsce w ramach CEFTA i BAFTA oraz sformułowania wniosków dotyczących możliwości wykorzystania doświadczeń Nowych Państw Członkowskich przez pozostałe państwa transformacji.

W drugim rozdziale scharakteryzowano przebieg procesu transformacji w krajach EŚW w początkowym jej okresie, obejmującym lata 1989–2003. Rozpoczęto od krótkiego przeglądu literatury dotyczącej wyodrębnienia krajów EŚW i zaprezentowano własną klasyfikację zastosowaną w następnych etapach badania. Najważniejszym elementem analizy opisanej w tym rozdziale było wyodrębnienie głównych czynników determinujących kształtowanie się wzajemnych powiązań handlowych pomiędzy analizowanymi krajami przed 1989 r. oraz przyczyn jej drastycznego załamania się na początku lat dziewięćdziesiątych. Pozwoliło to na zidentyfikowanie przesłanek rozpoczętych wówczas procesów integracji gospodarczej w państwach CEFTA i BAFTA.

Rozdział trzeci rozpoczęto od charakterystyki najważniejszych czynników determinujących zainicjowanie negocjacji w sprawie ustanowienia preferencji w handlu wzajemnym pomiędzy krajami Europy Środkowej. Podjęte wówczas decyzje przyniosły efekt w postaci Umowy CEFTA. W rozdziale przedstawiono analizę najważniejszych zapisów tego porozumienia, zakładającego zbudowanie strefy wolnego handlu w zakresie towarów przemysłowych w ciągu najdalej 8 lat. Podsumowaniem tej części pracy jest ocena wprowadzonych w latach 1994–2003 najważniejszych modyfikacji pierwotnych zapisów Umowy CEFTA. Pozwoliło to na wyodrębnienie etapów współpracy pomiędzy jej sygnatariuszami oraz zdefiniowanie najważniejszych przyczyn niepowodzeń w zakresie jej instytucjonalizacji i przedmiotowego rozszerzenia.

Czwarty rozdział poświęcono prezentacji najważniejszych wyników analizy wpływu decyzji liberalizacyjnych, podejmowanych w poszczególnych etapach funkcjonowania Umowy CEFTA i BAFTA, na kształtowanie się wymiany handlowej jej krajów członkowskich. Zbadano też kształtowanie się dynamiki obrotów wzajemnych na tle powiązań z krajami UE-15, handlu globalnego oraz zmian struktury towarowej i jej podobieństw w handlu pomiędzy krajami-założycielami CEFTA oraz pomiędzy nimi a państwami UE-15. Ważnym elementem tej analizy była weryfikacja hipotezy, iż decyzje te były istotnym czynnikiem determinującym kształtowanie się strumieni handlu wzajemnego sygnatariuszy tych porozumień oraz intensyfikację ich powiązań z państwami UE w okresie przygotowań do członkostwa. Analizę oparto na trudno dostępnych danych statystycznych wg sześciocyfrowej nomenklatury CN.

Rozdział piąty stanowi pewnego rodzaju podsumowanie wyników analizy zaprezentowanej w pracy. Wychodząc z założenia, że liberalizacja handlu w ramach CEFTA i BAFTA miała być jednym z ważniejszych czynników ułatwiających przygotowanie firm z tych państw do funkcjonowania w warunkach jedno-

litego rynku europejskiego, zbadano najważniejsze tendencje w kształtowaniu się obrotów towarowych pomiędzy tym krajami oraz w relacji z państwami UE-15 w okresie po przystąpieniu do UE (lata 2004–2010). Wykazano, że w okresie po 2004 r. nastąpiło wyraźne przyspieszenie dynamiki obrotów handlowych krajów UE-10, zbliżenie struktur eksportu i importu w ich relacjach wzajemnych do struktur charakterystycznych dla powiązań z krajami UE-15 oraz poprawa poziomu i intensywności ich handlu wewnątrzgałęziowego. Podjęto też próbę oceny dotychczasowych doświadczeń Nowych Państw Członkowskich dla ewentualnego wykorzystania przez pozostałe kraje transformacji systemowej w zakresie liberalizacji ich handlu wzajemnego i z krajami UE.

Monografia jest efektem kilkuletnich badań prowadzonych przez Autora. Stanowi pewnego rodzaju kontynuację, poszerzenie i aktualizację wcześniejszych publikacji, w tym monografii *Liberalizacja wymiany handlowej krajów Europy Środkowowschodniej w okresie transformacji*.

Monografia ta, jak każda praca naukowa, jest efektem wspólnego wysiłku. Dziękuję zatem moim Kolegom, Autorom inspirujących publikacji na temat różnorodnych aspektów kilkunastoletnich przeobrażeń w krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Ich badania i publikacje stanowiły nieocenioną pomoc w analizie opisanej w pracy. Wyrażam serdeczne podziękowania moim byłym Współpracownikom z Wydziału Ekonomiczno-Handlowego Ambasady RP w Budapeszcie oraz licznyim ekspertom z Ministerstwa Gospodarki oraz Spraw Zagranicznych wszystkich Nowych Państw Członkowskich, za pomoc w kompletowaniu materiałów i danych statystycznych niezbędnych przy przygotowywaniu rozprawy.

Książka jest wynikiem kilkuletnich badań prowadzonych przez Autora w Katedrze Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Kieruję więc słowa głębokiej wdzięczności Koleżankom i Kolegom z Katedry oraz tym wszystkim, których życzliwości zawdzięczam przeprowadzenie badań i napisanie niniejszej pracy.

Szczególne słowa podziękowania pragnę złożyć Recenzentowi pracy, Pani Prof. zw. dr hab. Elżbiecie Kaweckiej-Wyrzykowskiej. Dzięki jej wnikliwym merytorycznym i życzliwym uwagom monografia dużo zyskała na jasności i precyzji. Mam nadzieję, że efekt spełni Jej oczekiwania, a także zostanie życzliwie przyjęty przez Czytelników.

Serdeczne podziękowania składam też mojej żonie Kati oraz córkom Beacie i Bettinie, których wyrozumiałość i życzliwość oraz krytyczny osąd były dla mnie niezwykle ważne podczas prac nad tekstem monografii.

Edward Molendowski